

Patriarhul Daniel: Cum a susținut Biserica Ortodoxă Română cultura creștină în timpul regimului comunist

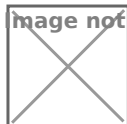

image not found or type unknown

Preafericitul Părinte Patriarh Daniel a transmis marți un mesaj dedicat Zilei Culturii Naționale, serbată în data de 15 ianuarie.

Preafericirea Sa a prezentat succint modul în care Biserica Ortodoxă Română a susținut cultura creștină în perioada regimului comunist.

„În istoria poporului român credința în Dumnezeu și manifestările ei, adică viața bisericească sub toate aspectele ei, a generat cea mai mare parte a tezaurului cultural românesc”, a subliniat Patriarhul Daniel.

Parafrazându-l pe marele lingvist Sextil Pușcariu, Părintele Patriarh a afirmat că „istoria Bisericii Ortodoxe Române reprezintă, într-o măsură covârșitoare, istoria culturii românești. Indiferent de sistemele politice care au guvernat țara noastră, Biserica Ortodoxă Română și-a menținut în mod consecvent credința apostolică și sfințirea vieții poporului român”.

„În contextul în care regimul comunist vedea religia și Biserica drept lucruri nu numai inutile, dar chiar și periculoase pentru om și societate, Biserica Ortodoxă Română prin patriarhul Justinian Marina și succesorii săi și-a elaborat o strategie proprie de supraviețuire în care a arătat fermitate când a fost vorba de dogmă și flexibilitate când a fost vorba de aspectele administrative, evitând astfel conflictele deschise care ar fi avut urmări dezastruoase pentru viața religioasă din România”.

Mesajul integral:

Biserica Ortodoxă Română susținătoare a culturii creștine în timpul regimului comunist*

– prezentare succintă –

În istoria poporului român credința în Dumnezeu și manifestările ei, adică viața bisericească sub toate aspectele ei, a generat cea mai mare parte a tezaurului

cultural românesc.

Parafrazându-l pe marele lingvist Sextil Pușcariu am putea afirma că istoria Bisericii Ortodoxe Române reprezintă, într-o măsură covârșitoare, istoria culturii românești[1]. Indiferent de sistemele politice care au guvernat țara noastră, Biserica Ortodoxă Română și-a menținut în mod consecvent credința apostolică și sfințirea vieții poporului român.

După cum se cunoaște, 1948 a reprezentat un an fatidic pentru România. Instaurarea regimului comunist ateu, bazat exclusiv pe materialism și lupta de clasă, a produs un mare dezechilibru în societatea românească, bulversând viețile oamenilor și mersul instituțiilor tradiționale. Biserica Ortodoxă Română a suferit o restrângere fără precedent a structurilor sale, astfel că la începutul anului 1949 erau în ființă cinci mitropolii care aveau în total numai 14 episcopii sufragane.

În contextul în care regimul comunist vedea religia și Biserica drept lucruri nu numai inutile, dar chiar și periculoase pentru om și societate[2], Biserica Ortodoxă Română prin patriarhul Justinian Marina și succesorii săi și-a elaborat o strategie proprie de supraviețuire în care a arătat fermitate când a fost vorba de dogmă și flexibilitate când a fost vorba de aspectele administrative, evitând astfel conflictele deschise care ar fi avut urmări dezastruoase pentru viața religioasă din România.

Confruntată cu interdicția manifestărilor publice, cu arestarea, persecuția și intimidarea constantă a slujitorilor și a credincioșilor săi, deposedată de bunurile sale, Biserica Ortodoxă Română și-a menținut totuși o anumită libertate, exprimată prin exercitarea cultului în biserici și prin proiecte culturale creștine esențiale.

Învățământul teologic și cursurile misionare pentru clerici au reprezentat un segment principal, căruia Biserica Ortodoxă Română i-a acordat în mod consecvent o mare atenție. Noua Lege a Învățământului (intrată în vigoare în august 1948) prevedea scoaterea religiei din școală și trecerea patrimoniului școlilor confesionale în proprietatea Statului, iar școlile teologice de toate gradele erau înlăturate din sistemul de învățământ public, fiind trecute sub grija directă a Cultului de care aparțineau.

Astfel, școlile teologice ortodoxe au fost organizate în trei categorii: Școli de cântăreți bisericești, Seminarii teologice și Institute teologice de grad universitar. Până în anul 1989, în Biserica Ortodoxă Română au funcționat șase Seminarii teologice cu cinci ani de studiu la: București, Buzău, Mănăstirea Neamț, Cluj-Napoca, Craiova și Caransebeș, câte unul pentru fiecare mitropolie, cu excepția Mitropoliei Ungrovlahiei care avea două, seminarul teologic din București fiind

numai pentru elevii din cuprinsul Arhiepiscopiei Bucureștilor.

Între anii 1949-1959, la mănăstirile Agapia și Hurezi au funcționat și două Seminarii monahale pentru călugărițe, desființate, în cele din urmă, de autoritățile comuniste.

În anul 1948, Facultatea de Teologie Ortodoxă din București, Academia Teologică Andreiană din Sibiu și Academia Teologică din Cluj au devenit „Institute Teologice de grad universitar”; în anul 1952, Institutul teologic din Cluj a fuzionat cu cel de la Sibiu rămânând astfel, la București și Sibiu, numai două Institute teologice de rang universitar pentru tinerii teologi din întreaga țară.

Cu toate acestea, patriarhul Justinian Marina a reușit să mențină încă de la începutul activității sale, întinsă pe aproape trei decenii, un nivel ridicat al învățământului teologic, misiune asumată cu succes și de ceilalți patriarhi care au păstorit în comunism: Justin Moisescu și Teoctist Arăpașu.

Organizat după un regulament unic, învățământul teologic a fost așezat sub îndrumarea Sfântului Sinod și au fost elaborate programe în care au predominat disciplinele teologice. Pe lângă toate școlile teologice au fost deschise paraclise deservite de preoți duhovnici cu misiunea de a intensifica viața spirituală a viitorilor slujitori ai sfintelor altare.

Din acest motiv, s-a avut în vedere ca majoritatea profesorilor să fie și preoți care să îmbine, astfel, cunoștințele teoretice cu aspectele practice ale vieții sacerdotale.

Patriarhul Justinian Marina a căutat să încadreze în învățământul teologic și să valorifice chiar și personalități ale vieții religioase, ostracizate de regimul comunist, ca: Preotul prof. Dumitru Stăniloae, prof. Teodor M. Popescu, arhim. Benedict Ghiuș, prof. Al. Elian ș.a. Noile instituții de învățământ teologic au fost înzestrate cu biblioteci bogate în fonduri de carte, cămine și cantine pentru studenți[3].

În școlile teologice de nivel liceal și universitar a fost încurajată învățarea limbilor clasice, iar renumiți clasiști români clerici și laici au fost cooptați într-un amplu proiect de traducere a Părinților Bisericii de limbă greacă și latină inițiat de Patriarhul Iustin Moisescu în anul 1979, mărturie stând zecile de volume din seria Părinți și Scriitori Bisericești tipărite la Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă.

O altă modalitate de promovare a culturii creștine au constituit-o cursurile de îndrumare misionară pentru preoți, inițiate în ianuarie 1949 la Institutul Teologic din București, în prima serie a acestora participând 522 de preoți din Muntenia, Oltenia, Moldova și sudul Bucovinei. Astfel de cursuri au început a fi ținute în toată

țara, ele menținându-se până în ziua de astăzi cu scopul înprospătării cunoștințelor și al însușirii de către preoți a aspectelor practice pastorale și misionare preoțești.

Cultura teologică românească a fost susținută în mod substanțial prin revistele teologice și bisericești ca mijloace de informare pastorală și orientarea spirituală, editate de Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române și de editurile centrelor mitropolitane din toată țara.

Sub patronajul patriarhilor României, la București, au apărut în mod constant trei reviste centrale bisericești:

Biserica Ortodoxă Română, revista Sfântului Sinod, cu un tiraj de peste 10.000 de exemplare, reflecta activitățile interne și externe, intercreștine și interreligioase ale Patriarhiei Române, cuprinzând aspecte culturale și practice din viața întregii Biserici Ortodoxe Române.

Studii Teologice, cu 10 numere pe an și un tiraj de peste 10.000 de exemplare, avea ca obiectiv publicarea studiilor de cercetare teologică din cele patru domenii teologice consacrate: istoric, biblic, sistematic și practic.

Ortodoxia, cu o apariție trimestrială, revista beneficia de un tiraj de 10.000 de exemplare și avea menirea principală de a orienta clerul și credincioșii în chestiunile de teologie interconfesională.

Fiecare mitropolie avea o revistă proprie destinată slujitorilor și credincioșilor săi, înfățișând aspecte locale ale vieții bisericești, un loc însemnat avându-l studierea și valorificarea monumentelor istorice aflate pe teritoriul mitropoliei respective.

Astfel, Mitropolia Ungrovlahiei tipărea revista Glasul Bisericii, iar celelalte reviste mitropolitane au preluat ca titlu chiar numele mitropoliilor care le publicau: Mitropolia Moldovei și Sucevei (pentru Arhiepiscopia Iașilor și Episcopia Romanului și Hușilor), Mitropolia Ardealului (pentru Arhiepiscopia Sibiului și Episcopiile Clujului și Oradiei; menționăm că tot la Sibiu, continua apariția vechiului ziar bisericesc Telegraful Român), Mitropolia Olteniei (pentru Arhiepiscopia Craiovei și Episcopia Râmnicului și Argeșului), Mitropolia Banatului (pentru Arhiepiscopia Timișoarei și Caransebeșului și Episcopia Aradului).

În pofida cenzurii permanente la care erau supuse de către Departamentul Cultelor, toate revistele cuprindeau la final note bibliografice care semnalau articole, studii și cărți românești sau străine legate de profilul fiecăreia[4].

Multe din studiile apărute în paginile acestor reviste (alături de cele ale unor învățați clerici) erau semnate de personalități ale vieții culturale ca: I.D. Ștefănescu, V. Brătulescu, Dinu C. Giurescu, P.Ș. Năsturel, P. Cernovodeanu, Gh.

Popescu-Vâlcea, G. Potra, Șt. Andreescu și mulți alții.

Autorii erau remunerați corespunzător, inclusiv masteranzii și doctoranzii care își publicau lucrările de seminar, multe dintre acestea cuprinzând până azi informații de referință. În acest fel, Biserica Ortodoxă Română a salvat numeroși intelectuali marginalizați de regimul comunist și le-a oferit șansa de a-și publica rezultatele cercetărilor care, cuprinzând teme religioase, nu aveau loc niciodată în periodicele instituțiilor culturale de stat.

Începând cu anul 1971, Patriarhia Română a publicat în limbile engleză și franceză un buletin de informare intitulat Romanian Orthodox Church adresat comunităților românești de peste hotare și întregii lumi creștine.

Sub patronajul Patriarhiei Române, comunitățile creștine românești din diaspora au publicat și ele reviste periodice. Astfel, în Statele Unite ale Americii, la Detroit, apărea „Credința – The Faith”, iar parohia românească din Londra publica revista „Altarul – The Altar” (cu text integral în engleză și română).

Aceste publicații periodice bisericești au afirmat specificul Ortodoxiei românești în domeniul gândirii teologice și al spiritualității tradiționale, au promovat patrimoniul cultural creștin aflat în grija Bisericii Ortodoxe Române și au precizat poziția Bisericii noastre în problemele creștine internaționale[5].

Tipărirea cărților de cult a reprezentat un aspect esențial și prolific din activitatea Bisericii Ortodoxe Române, avându-se în vedere revizuirea textelor dar cu păstrarea specificului limbii liturgice românești. Imediat după 1948, această activitate a fost încredințată de patriarhul Justinian Marina ierarhilor cărturari: Tit Simedrea, Efrem Enăchescu și Firmilian Marin, dar și profesorilor pr. Niculae M. Popescu, Teodor M. Popescu, Dumitru Fecioru, Olimp Căciulă ș.a.

Cultura muzicală creștină a fost susținută în țara noastră printr-un amplu program de tipărire a cărților de muzică bisericească pe dublă notație, liniară și psaltică. Prestația de înaltă ținută a coralei Patriarhiei Române, dirijată de maestrul Nicolae Lungu timp de aproape patru decenii (1947-1985), a oferit bucureștenilor adevărate concerte de muzică religioasă care nu puteau fi audiate în altă parte, în timp ce Seminariile și Institutele Teologice erau singurele care organizau concerte de colinde și de cântări pascale.

Pentru promovarea și cunoașterea activităților Patriarhiei Române s-au tipărit mai multe lucrări în limbile franceză, engleză și germană, ca de pildă albumul Biserica Ortodoxă Română (ediția I a apărut la București în 1967, cu reeditări ulterioare).

Nenumărate monumente de artă bisericească de pe întreg teritoriul României au beneficiat de programe ample de conservare, restaurare și punere în valoare, prin cooptarea de către Biserica Ortodoxă a unor arhitecți de marcă, între care: D. I. Berechet († 1969), Șt. Balș († 1994), G. M. Cantacuzino († 1960), Const. Joja († 1991) ș.a.

Din inițiativa ierarhilor Bisericii noastre, aceste monumente de artă și cultură creștină din Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Moldova, Transilvania și Banat au fost studiate și prezentate în comunicări, articole și studii publicate în cadrul revistelor eparhiale sau în monografiile aparte. Amintim seria de broșuri intitulate „Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei” inițiată în 1965, de mitropolitul de atunci al Moldovei și Sucevei, Iustin Moisescu.

Se cuvine să amintim și seria de cinci volume intitulate „Arta creștină în România”, publicate, între anii 1979-1989, de Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă în limbile română, engleză și franceză sub coordonarea cunoscutului arheolog, diac. Ion Barnea.

În anul 1950, Patriarhia Română a înființat Comisia de pictură bisericească cu scopul de a organiza și îmbunătăți activitatea Școlii de pictură bisericească și de a coordona proiectele privind patrimoniul bisericesc. Această școală de pictură aflată sub egida Bisericii avea misiunea de a-i deprinde pe pictorii profesioniști cu erminia și iconografia ortodoxă și de a forma persoanele talentate în domeniul picturii religioase, exclus total din învățământul de stat.

Astfel, au activat, cu binecuvântarea Patriarhiei Române, numeroși artiști care au funcționat fie ca profesori, fie ca autori de opere de artă pe șantierele bisericești atât din România, cât și din Țara Sfântă, Siria și Liban. Dintre aceștia îi amintim pe: Dimitriu Nicolaide, Anastase Demian, Nicolae Stoica, Șt. Constantinescu, Eremia Profeta, Gh. Popescu, Aurel Bodenache, Gh. Vânătoru, Iosif Keber, Costin Petrescu, Olga Greceanu ș.a.

Nu putem neglija nici realizările artistice de pictură în tehnica mozaic pe suprafețe de mari dimensiuni, executate de pildă, în 1949, de către renumita pictoriță Olga Greceanu la mănăstirea Antim din București sau de către profesorul Șt. Constantinescu la mănăstirea Cernica (în 1974)[6].

În cadrul Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă a funcționat atelierul de pictură în email, condus de pictorița Otilia Michail-Oteteleșanu, care a realizat icoanele împărătești de la Catedrala Patriarhală în tehnica emailului în planuri suprapuse, fragmentate și demontabile.

Patriarhia Română a încurajat și arta sculpturii în lemn. Amintim aici numai lucrările maestrului Grigore Dumitrescu care a împodobit cu ansambluri întregi de sculptură Reședința Patriarhală din București, racla în care se află moaștele Sf. Ier. Calinic de la Cernica, sculptată în lemn de lămâi și racla care păstrează moaștele Sf. Ier. Iosif cel Nou de la Partoș din Catedrala Mitropolitană din Timișoara, sculptată în lemn de pâr, paltin și palisandru.

Sculptorii C. Medrea, Șabanoff, Dumitriu-Bârlad, Mihail Wagner, Ioan Vlad au creat cu sprijinul și sub protecția Patriarhiei Române.

Pentru a salva mănăstirile, Patriarhul Justinian Marina a înființat în interiorul acestora numeroase ateliere de creație artistică, unde au activat monahi și monahii care au dat la iveală adevărate opere de artă, îmbogățind astfel patrimoniul cultural creștin românesc.

Menționăm atelierul de sculptură, tâmplărie și turnătorie de clopote de la Mănăstirea Plumbuita, atelierele de țesătorie și broderie artistică de la Mănăstirile Țigănești, Pasărea, Agapia și Văratec, atelierul de cizelură, filigran și email de la Schitul Maicilor ș.a.

Din nefericire, aceste contribuții esențiale ale Bisericii Ortodoxe Române la îmbogățirea artei și culturii creștine românești din perioada regimului comunist nu se regăsesc în recenta lucrare „Arta din România, din preistorie în contemporaneitate”, editată, în anul 2018, sub egida Academiei Române.

În cadrul amplului proces de cultivare a spiritualității ortodoxe și a culturii creștine Biserica Ortodoxă Română a organizat viața mănăstirilor conform vechilor pravile monahale, dar totodată, le-a deschis pelerinajului, punând la îndemâna vizitatorilor patrimoniul acestora prin ghizi formați din rândul personalului monahal, fiind amenajate colecții muzeale de artă religioasă la mănăstirile Căldărușani, Cernica, Pasărea, Ciorogârla, Țigănești și Sinaia. Acest exemplu a fost urmat în întreaga țară, la mănăstirile Putna, Dragomirna, Sucevița, Agapia, Tismana, Hurezi, fără a uita casele memoriale, una dedicată Sf. Ier. Calinic (mănăstirea Cernica), iar cealaltă dedicată lui Alexandru Vlahuță (mănăstirea Agapia).

În acest fel, izvoare importante ale culturii românești (cărți, manuscrise, icoane,

obiecte liturgice etc.) au fost restaurate și promovate în circuitul cultural public. După amplele lucrări de restaurare a ansamblului monahal de la Antim, desfășurate între 1959-1963, s-a deschis în vechea cuhnie primul muzeu al Patriarhiei Române, iar în fostul Palat Sinodal s-a amenajat Biblioteca Sf. Sinod, cea mai reprezentativă colecție bisericească de carte teologică și de patrimoniu tipărit din România.

Aici au fost aduse valoroase colecții de carte ale unor școli teologice desființate de regimul comunist în 1948, cărora li s-au adăugat bogatele achiziții făcute prin directa implicare a patriarhilor României.

Mobilierul Bibliotecii sinodale a fost proiectat artistic de arhitectul D. I. Berechet, iar sculptura a fost realizată de maestrul Gr. Dumitrescu în atelierele Patriarhiei Române de la mănăstirea Plumbuita. Precizăm că multe parohii și mănăstiri au avut propriile arhive și biblioteci, bine organizate.

În pofida multor restricții și piedici de tot felul, Biserica Ortodoxă Română a organizat totuși unele evenimente de o excepțională importanță pentru viața creștină din România, cu puternice reverberații culturale: Canonizarea sfinților români și generalizarea în întreaga Ortodoxie românească a cultului local al sfinților cu moaște la noi în țară.

Solemnitățile s-au desfășurat în octombrie 1955 la București și în 1966, la Timișoara (pentru Sf. Iosif cel Nou de la Partoș). Acestora li s-au adăugat aniversarea a 600 de ani de întemeierea Mitropoliei Ungrovlahiei (1959), împlinirea (în 1964) a 250 de ani de la moartea martirică a Sf. Voievod Constantin Brâncoveanu, și apoi a Sf. Ier. Martir Antim Ivireanul (în 1966), 500 de ani de la zidirea Mănăstirii Putna (1966), comemorarea, în 1967, a 1900 de ani de la moartea martirică a Sf. Ap. Petru și Pavel și aniversarea a 450 de ani de la sfințirea ctitoriei Sf. Voievod Neagoe Basarab de la Curtea de Argeș (1967).

În anul 1988, Patriarhia Română a fost inițiatoarea realizării de către un colectiv format din cei mai cunoscuți filologi și teologi români a ediției critice a celui mai reprezentativ monument de limbă și cultură teologică românească: Biblia de la București, cu ocazia împlinirii a trei secole de la tipărirea acesteia.

Anterior, astfel de inițiative culturale mai avuseseră loc la Iași, pentru câteva din operele marelui cărturar, Sf. Ier. Dosoftei al Moldovei, în timpul păstoririi mitropolitului Moldovei și Sucevei de atunci, Teoctist Arăpașu.

Menționăm și faptul că Patriarhia Română a avut și un serviciu propriu de presă care a înregistrat pe peliculă de film și clișee fotografice evenimentele importante

din viața sa.

Un alt act cultural important l-a constituit și schimbul de studenți dintre Biserica Ortodoxă Română și alte Biserici Ortodoxe sau alte culte creștine, prin burse de studiu puse la dispoziția tinerilor teologi merituoși, care au devenit la rândul lor profesori de teologie sau preoți erudiți.

În concluzie, Biserica Ortodoxă Română, deși obligată să își desfășoare activitatea într-un regim politic ostil, a promovat totuși credința ortodoxă și valorile creștine, fiind activă, după cum am văzut, în susținerea spiritualității și culturii românești.

Cu prilejul aniversării Centenarului Patriarhiei Române, aducem pios omagiu memoriei tuturor persoanelor care, în timpul regimului comunist, au apărut și promovat valorile credinței și culturii creștine în România.

† Daniel

Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

[1] Sextil Pușcariu, Ortodoxia și cultura românească, în vol. Probleme actuale în Biserică și Stat, București, 1935, p. 3.

[2] George Enache, Adrian Petcu, Monahismul ortodox și puterea comunistă în România anilor '50, Galați, 2009, p. 67.

[3] Nicolae D. Necula, Patriarhul Justinian Marina, ctitor de învățământ teologic românesc, în Anuarul Facultății de Teologie Ortodoxă, Universitatea București, 2001, pp. 21-35.

[4] Diac. Ion Bria, Revistele bisericești - mijloc de integrare a teologiei în preocupările actuale ale Bisericii, în vol. Douăzeci de ani de viață Bisericii Ortodoxe Române 1948-1968, București, 1968, pp. 394-396.

[5] Diac. Ion Bria, Revistele bisericești - mijloc de integrare a teologiei în preocupările actuale ale Bisericii, în vol. Douăzeci de ani de viață Bisericii Ortodoxe Române 1948-1968. La a XX-a aniversare a înscăunării Preafericitului Patriarh Justinian, București, 1968, p. 396.

[6] Asupra acestui subiect, a se vedea arhim. Policarp Chițulescu, Despre începuturile școlii de pictură bisericească a Patriarhiei Române, Studii Teologice, 13 (2017) 1, pp. 9-29.

Sursă foto: Arhiva Basilica.ro

basilica.ro